

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Мило Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Мило Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Византјолошкој инстјитутјиа. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миранји у Европи 21. века : зборник радова са научној скуја одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i>	41
<i>Сјановање Рома у Србији : сјање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаја Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Кријичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зорица Несјоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске јовеснице / Динко Давидов</i>	97

<i>Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић</i>	105
<i>Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић</i>	121
<i>Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композитора / уредница Ивана Медић</i>	121
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)</i>	139
<i>Сини и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Вараги</i>	159
<i>Пути у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Вараги</i>	159
<i>Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић</i>	177
<i>Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić</i>	185
<i>Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пећкојодан – појдејод / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]</i>	201
<i>Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић</i>	217
<i>Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић</i>	217
<i>Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пийер, Владан Јовановић</i>	233
<i>Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаној 17. новембра 2016. / уредник Радмила Пећановић</i>	251
<i>Култура, основа државној и националној идентитетј : зборник радова са научној скуја одржаној 24. и 25. новембра 2016. јодине / уредник Александар Косић</i>	269

<i>Економија : запошленост и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и јоворника</i>	<i>287</i>

Словенска терминологија данас / уредници Предраг Пипер, Владан Јовановић. – Београд : САНУ : Институт за српски језик САНУ, 2017

Говорили: академик Предраг Пипер
проф. др Рајна Драгићевић
др Владан Јовановић

У Београду, уторак 20. новембар у 13 часова

МУКЕ СА ТЕРМИНИМА

Данас, на петнаестој овогодишњој Трибини Библиотеке САНУ приказујемо научни зборник *Српска терминологија данас*, а говориће уредници и рецензенти академик Предраг Пипер, проф. др Рајна Драгићевић и др Владан Јовановић.

Прилика је да у депешама кажем неколико познатих и почетних података о научним мукама са терминима. У Крагујевцу је 1838. основан Лицеј. У Београд је пресељен 1841. Тада су његов први ректор Атанасије Николић и професор Јован Стерија Поповић предложили да се оснује Српска наука академија. Основано је Друштво српске словесности. Један од послова био је израда језикословног речника. На састанцима су предлагали називе за науке и научне области. Терминолошки речник су звали „називословне речи“. Предлоге су објављивали. Међу њима има успеха. Одржали су се. Више је било нескладних, рогобатних. Тај посао је прекинут када је на скуп дошао Вук Караџић, почасни члан Друштва. Приговорио је да нова имена нису на народном језику који чланови Друштва и не знају. Одатле је дуг пут до данас.

Ево, дакле, прилике да чујемо какво је стање у српској и словен-

ској терминологији, сада и у неким областима науке о језику, у самом језику. То је прва брига сваке националне академије. Својим деловањем и својим издањима, у књигама својих чланова, у свом Институту за српски јези, тако ради и САНУ.

(Реч уредника)

М. В.

Предраг Пипер

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Одржавање међународног скупа „Словенска терминологија данас“ и објављивање зборника реферата са тог скупа представља најновији замашан покушај да се САНУ, овога пута заједно са Институтом за српски језик САНУ као главним носиоцем тог научног посла, бави оним ради чега је, у првом реду, Српска академија и створена, као Друштво српске словесности: усавршавањем српске научне терминологије, која је изузетно важан лексички слој сваког развијеног књижевног језика.

Сви којима је имало позната методологија научног рада знају да је поред заједничких и засебних, ширих или ужих, теорија, метода, техника, процедура, експеримената, тестова, инструмената итд., неизоставан алат сваког научног истраживања *реч*, посебно онај широки круг речи које имају статус научних термина, а које, по могућности једнозначно, са што вишим степеном прецизности, означавају појмове на које се односе. Терминологија као укупност термина у појединим областима професионалних знања одражава појмовне везе у тим областима, научно систематизоване у терминосистемима. Термини су основна средства помоћу којих се формирају научне теорије, закони и принципи и који одражавају друштвено организовану стварност, због чега се одликују друштвеном обавезношћу или теже томе.¹

Научни термин треба да је, пре свега, једнозначан, мада тај услов многи термини не задовољавају и да је лишен експресивности, због чега обично има слабије изражену иконичност тј. сликовитост, што је честа одлика нетерминолошке лексике (нпр. *зѣрануићи* се од *ѣрана*, *унезвериићи* се од *звер*, *зайањиићи* се од *јањ*, *скамениићи* се од *камен*, *избезумиићи* се од *без ума* и томе сл.). Иконичност термина је чешће

¹ Реформатский А. А. „Термин как член лексической системы языка“, *Проблемы структурной лингвистики*. М., 1968, 28.

мање изражена или мање видљива, нпр. *йадеж* од *йадаѣи* (настао калкирањем грчког термина *πτῶσις* од *πίπτω* „падам“ израз из игре бацања коцке), или је мање или више заклоњена страним пореклом термина, нпр. *локаѣив* као падеж места (лат. *locativus*), или чак може бити заводљиво погрешна (јер ако је *биолоѣија* наука о животу, *филолоѣија* није наука о љубави, што би тај термин погрешно сугерисао). Проучавањем и стандардизовањем терминолошких система појединих наука баве се стручњаци у тим областима као и стручњаци за терминологију као засебну лингвистичку дисциплину.

Један од првих задатака Друштва српске словесности био је израда стручне терминологије оних наука које су се предавале на Лицеју. Када је после краћег прекида, изазваног политичким разлозима, Друштво обновило делатност, на првим двама седницама, 1. и 7. августа 1847. одлучено је да се настави рад на терминологији, о чему је Јован Стерија Поповић, један од оснивача Друштва известио јавност у двама чланцима у првој књизи *Гласника*: „Називословне речи израђене Дружеством српске словесности“, „Разлози о називословним речима“ (*Гласник ДСС*, 1, 1847, стр. 1–16).² Следеће године, 1. и 7. маја, Вук Караџић се томе успротивио, а пошто је добио већинску подршку на гласању, рад на Академијином пројекту израде српске терминологије је обустављен и до данас није настављен како је био замишљен. Вуковци у Друштву српске словесности прихватили су Караџићеву тезу да српски научници не знају довољно добро српски језик да би се могли бавити стварањем и усавршавањем српске терминологије.

Нешто касније Хрвати су без сметњи тај посао успешно започели и без ометања континуирано наставили као и други словенски народи.

Академик Милка Ивић о томе каже у трећој књизи *Линѣисѣичких оѣлега* и раду „*Godina 1847: Prva sveska Glasnika Društva srpske slovesnosti*“ „[...] било је међу Србима и таквих интелектуалаца који су умели да мимо Вука, па чак, у извесном смислу, и упркос њему, отворе неке нове видике на језичку проблематику, да ту остваре нека отпочињања чији су значај и смисао, недовољно сагледани тада, постали у потпуности ‘прочитљиви’ тек у потоњим временима“ (стр. 164). „Нетрпељив према војвођанској интелигенцији са којом је био у жестокој свађи због њених ‘славјаносербских’ опредељења, Вук је аргументи одбацивао сваку лексичку новину пониклу у тој средини, упирући одушевљено поглед у Загреб, где су главну реч о језику водили његови пријатељи, Илирци. Морала је поразно деловати на присутне

² Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић, *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности / Српској ученој друштва / Српске краљевске академије 1841–1947*. Београд: САНУ, 2008, V–VI.

она његова позната, на мајској седници Друштва непромишљено изнета тврдња како Срби треба да иду у Загреб не би ли научили српски говорити» (стр. 168).³ О тим и о многим другим питањима може се прочитати у зборнику *Словенска терминологија данас*.

Јовану Стерији Поповићу можемо бити захвални што су данас у српском језику живе многе речи које је он предложио, нпр. *доказ*, *предмет*, *суштина*, *случајност*, *својство*, *способност*, *постојећеност* и др. (М. Ивић, цит. дело, стр. 168). Да није био осујећен, таквих би речи било много више иако нису сви његови предлози за нове речи били једнако успешни.

Ипак, у Српској академији рад на термилошким питањима није био сасвим прекинут, али је настављен у индивидуалним истраживањима, а понекад и пројекатским, нпр. у оквиру међуодељењског Одбора за језик и терминологију медицине, којим је руководио академик Живојин Бумбаширевић.

Један научни скуп одржан у САНУ 1995. године представљао је користан покушај размене појединачних искустава и извесног уопштавања резултата истраживања, потом објављених у зборнику *Стандардизација терминологије* (ур. Надежда Винавер и др. – Београд: Српска академија наука и уметности, Савезни завод за стандардизацију, Институт за српски језик САНУ, 1996).

Међународни скуп „Словенска терминологија данас“, као и зборник који је с њега проистекао, и по ширини, и по сложености, и по теоријској утемељености представља нов, значајан и до сада највећи корак у проучавању савремене српске и словенске терминологије.

Зборник *Словенска терминологија данас* доноси реферате који су били поднети на Међународном научном симпозијуму „Словенска терминологија данас“, одржаном 11–13. маја 2016. године у Београду, у организацији Српске академије наука и уметности (Одељење језика и књижевности), Академије наука и умјетности Републике Српске (Одјељење књижевности и умјетности), Матице српске и Института за српски језик САНУ.

Уредништво зборника је релативно многобројно (Предраг Пипер, Слободан Реметић, Срето Танасић, Софија Милорадовић, Мато Пижурица, Рајна Драгићевић, Исидора Бјелаковић, Викторија Людвигівна Іващенко, Сергей Викторович Гринев, Сергей Дмитриевич Шелов, Ewa Wolnicz-Pawłowska, Вячеслав Константинович Щербин, Марина Спасојевић и Владан Јовановић), што одражава и његов међународни карактер. Др Владан Јовановић поднео је највећи терет организовања тог научног скупа и припремање овог зборника.

³ Milka Ivić, *Lingvistički ogredi, tri*. Zemun: Biblioteka XX vek, 1999.

Будући да је један од основних циљева с којим је основано Друштво српске словесности био рад на стварању српске научне терминологије, одржавање симпозијума «Словенска терминологија данас» у оквиру програма обележавања 175 година од оснивања Друштва српске словесности (данас Српске академије наука и уметности), представљало је добру прилику за обележавање овог важног догађаја концепцијски и проблемски сасвим примереним међународним научним скупом.

Зборник *Словенска терминологија данас* садржи 57 реферата аутора из 11 земаља: Србије, Републике Српске (Босна и Херцеговина), Хрватске, Словеније, Пољске, Чешке, Словачке, Русије, Белорусије, Украјине и САД.

Научно језгро зборника чине реферати чланова Терминолошке комисије Међународног славистичког комитета, чије је окупљање у Београду било такође један од разлога за организовање научног скупа и објављивање зборника реферата. Поред реферата чланова Терминолошке комисије, зборник доноси реферате домаћих и страних филолога из више лингвистичких дисциплина, пошто терминологија представља важан сегмент номенклатуре сваке појединачне науке, дисциплине, па и лингвистике у целини.

Радови које зборник обухвата одражавају главне токове у којима се у словенском свету данас развија терминологија схваћена у двама основним значењима – 1) као уређен систем специјалних лексичких јединица у служби одређене науке, струке, духовности, уметности и сл. и 2) као аутономна лингвистичка дисциплина која се бави изучавањем термина као јединица терминолошког система. Садржај зборника чине радови који су груписани у оквиру следећих целина: I Граматичка и лингвистичка терминологија, II Стандардизација терминологије у прошлости и садашњости. Термини и књижевнојезичка норма, III Термин и лексички систем, IV Функционална раслојеност терминолошког израза – научна, стручна (професионална) терминологија и специјална лексика духовне и материјалне културе народних говора, V Поглед на развој терминолошких и терминографских истраживања у словенским језицима. Правци у терминологији, VI Терминологија и речници, и последње поглавље, VII Електронске терминолошке базе података и њихова примена у терминологији, терминографији и лексикографији. Терминолошки сајтови и портали.

Објављивање овог зборника представља прилику да се сагледа српска терминологија у ширем теоријском као и у словенском лингвистичком контексту, да се добије увид у оно што је досад урађено и оно што још треба урадити. С друге стране, учешће великог броја домаћих аутора у зборнику омогућило је да се српска лингвистика у области терминологије на ваљан начин представи широј научној јавности.

Зборник таквог обима и структуре, са тако великим бројем радова које доноси, природно се одликује изразитом проблемском, теоријском, методолошком разноврсношћу па и различитим истраживачким потенцијалима и искуством аутора који су у њему заступљени, али посматрајући га и у целини и у појединим деловима може се рећи да он представља крупан допринос истраживању савремене словенске терминологије, а да и радови у њему, узети понаособ, дају сваки на свој начин вредан пажње допринос тој широкој и сложеној области науке о словенским језицима.

Рајна Драгићевић

СКОРО ДВА ВЕКА БРИГЕ О СРПСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ ПОД КРОВОМ САНУ

Зборник *Словенска терминологија данас* састоји се из радова насталих на основу реферата изложених на истоименом међународном симпозијуму, који је одржан у Српској академији наука и уметности од 11. до 13. маја 2016. године. Организатори симпозијума били су Српска академија наука и уметности, Академија наука и уметности Републике Српске, Матица српска и Институт за српски језик САНУ. Конференција је организована на иницијативу Комисије за терминологију Међународног комитета слависта, чији чланови се сваке године окупљају на конференцијама у различитим европским земљама.

И пре него што отворимо овај зборник, важно је указати на његов значај у светлу две чињенице. Прва је да свака конференција неке од комисија Међународног славистичког комитета која се одржи у Србији и свака публикација која се у нашој земљи објави као резултат тих конференција представља велики допринос афирмацији србистике и српске славистике у свету јер су у таквим зборницима, с једне стране, објављени радови већег броја српских слависта, а не само чланова комисија Међународног комитета слависта, и, с друге стране, зборници комисија Међународног комитета слависта тражени су и читани у целом свету јер спадају у најугледније и најмеродавније славистичке публикације. У овом зборнику, чак 27 радова објавили су српски лингвисти, а резултате њиховог рада оцениће представници славистике широм света јер ће ова вредна књига своје место наћи у полицама најважнијих библиотека и у библиотекама најзначајнијих слависта, чак и оних којима терминологија није у фокусу интересовања. Овај зборник је, дакле, унапред осуђен на успех. Комисије Међународног

славистичког комитета, па и сам МКС, и основани су с намером да се слависти широм света упознају и размењују научна искуства. Ако се ове чињенице имају у виду, јасно је да *Словенска терминологија данас* није само један од зборника који се свакодневно објављују у Србији и у свету, већ значајан славистички приручник на основу кога се мере интересовања и резултати словенске терминологије данас.

Друга чињеница у чијем светлу треба посматрати овај зборник јесте да је симпозијум о терминологији, чији резултати су у њему објављени одржан баш у години јубилеја САНУ – 175 година од оснивања Друштва српске словесности. Баш као и пре 175 година, поново се унутар ове институције у жижу пажње ставља терминологија. Познато је да је бављење терминологијом био приоритет чланова Друштва српске словесности, па се овим зборником и тим симпозијумом симболично одужујемо напорима које су наши научни преци чинили схватајући значај научне терминологије и бриге о савременом српском језику уопште за културни просперитет српског народа. Идеја о српском друштву чији духовни напредак почиње утемељењем лексичког система прилагођеног потребама модерног живота изнедрила је мноштво нових речи у српском језику. Подсетимо се неких од њих које нису имале срећу да заживе, а објављене су у првој књизи *Гласника*, године 1847: *ѝласослоѝ* (акорд), *ѝласоудар* (акценат), *делоѝис* (акта), *равновредно* (еквивалентно), *самрѝйна борба* (агонија), *изудница* (анатомија), *човекословије* (антропологија), *очовечавање* (антропоморфизам), *ѝредѝријем* (антиципација), *ѝроѝтивочувсѝвије* (антипатија), *ѝроѝтивосѝав* (антитеза), *безчувсѝвије* (апатија), *лековница*, *лекарница* (апотека), *умоизворно* (априори), *чувсѝвоизворно* (апостериори), *древносѝница* (археологија), *воздухокруженије* (атмосфера), *неделимак* (атом), *ѝокушај злочинсѝва* (атентат), *скаскоѝев* (балада), *ѝриѝѝеѝа* (баласт), *вешѝѝоѝлес* (балет), *новчара* (банка), *вешѝѝозбор* (дипломатија), *мудрословије* (филозофија), *редосѝав* (систем) итд.

И баш као што су се 2016. године учесници симпозијума о словенској терминологији бавили питањима узајамних утицаја у словенској терминологији, тако су и чланови Друштва српске словесности, пре скоро два века, инспирацију за осмишљавање стручног називља тражили и проналазили пре свега у словенским језицима, упркос Вуковом страху од рехабилитације славеносрпског језика. Ево шта Јован Стејић о томе каже 1853. године: „Ако се догоди да морамо имати за какав предмет или за какву идеју реч, а ту реч не можемо по српски ни створити ни прекројити, онда је узмимо и посвојимо онакву какву је нађемо у најближем сродном нам језику, понајпре у нашем старославенском или у руском, јер је заиста гори неспретни створ него чист

зајам. А и зашто би се ми без разлога и мере чували да из ових језика не примамо славенске, потребне или и нужне речи? Иначе хоћемо јединство или барем слогу и братство у славенству; а кад се прилика или потреба покаже да се језиком један другом приближимо, онда нас има који се славенства клонимо и клањајући се идолу сепаратизма, идемо пре и радије и у само турство, нег у свој род, Богме, на очевидну нашу штету и кубуру.“⁴

Једна од иницијатива која се понавља у неким радовима изложеним у зборнику *Словенска терминологија данас* јесте формирање заједничке словенске терминологије, за почетак лингвистичке, јер заједничка терминологија представља основни услов за развој славистике као јединствене науке која би се, тако, релативно лако, истовремено развијала из свих словенских и несловенских славистичких центара. Први корак ка томе јесу пописи постојећих термина у свим словенским језицима. Викторија Ивачшченко, председник Комисије за терминологију МКС-а, примећује да је прва таква идеја изнесена у Прагу 1960. године, а први такав речник је објављен је такође у Прагу 1977–1979. године. Задатак је поверен Комисији за терминологију МКС-а, а иницијатор је био бугарски лингвиста Л. Андрејчин. Овом речнику и у њему обрађеној терминологији посвећен је рад Владана Јовановића. Колега Јовановић га одређује као преводни многојезични речник. Термини су у њему дати на 16 језика – 13 словенских и 3 несловенска (немачки, енглески и француски). Анализирајући српску (односно српскохрватску) лингвистичку терминологију обрађену у том речнику, Владан Јовановић запажа да је ово лексикографско дело у много чему задржало актуелност терминолошког израза и да је за српску лингвистику корисно јер ми до данас немамо свеобухватни терминолошки речник српске лингвистике.

У вези са терминографијом, пажњу привлачи и рад руског лингвисте Сергеја Шелова о новом типу терминолошких речника који се израђују у Русији, а то су тзв. универзални терминолошки речници. Као пример аутор наводи речник Н. Т. Бунимовича *Словарь современных понятий и терминов* (2002) у коме је обрађено 9.000 термина из економије, политике, филозофије, уметности, културе, филологије, религије итд. Речник није намењен стручњацима из ових области већ просечно образованим грађанима, којима овакви приручници помажу у сналажењу у савременом свету, јер се број термина увећава из дан у дан, па је упознавање са основним терминолошким фондом различитих наука и струка с којима живимо питање опште културе.

⁴ И. Стеић. „Предлог за Србскій Рѣчникъ и Србску Граматику“, *Гласникъ Друштва Србске Словесности*, свезка V, Београд, 1853, 1–14.

Треба имати у виду да највећи број лексема у свим језицима представљају термини и да они апсолутно заслужују посебну пажњу лингвиста као једно од главних питања савремених словенских и осталих језика. Према подацима које износи И. Грицкат, у целом свету је „1800. године излазило око 100 специјализованих часописа, 1850. око хиљаду, 1900. око 10.000, 1950. око сто хиљада, 1971. око сто седамдесет хиљада.“⁵ У ХХI веку, број термина се и даље повећава, и то геометријском прогресијом, а *терминологијација* се сматра једним од главних видова евиденте тенденције *интелектуализације* лексичких система словенских језика.⁶

Питање механизма за настајање термина једно је од кључних проблема терминологије као науке. У том смислу пажњу привлачи истраживање пољског лингвисте Маријуса Горнича о употреби метафоре у стварању термина (на примеру медицинске терминологије). Примећено је да су у енглеском језику многи медицински термини мотивисани метафором (нпр. *ћелије убице*). Даљи ток истраживања медицинске терминологије у словенским језицима довео је овог аутора до закључка да се овако добијени енглески термини често калкирају у јужнословенским језицима, па и у њима има много метафоричких термина, а сасвим ретко у пољском и другим западнословенским језицима. Било би корисно истражити због чега је утицај енглеског језика у области медицине изразитији на српски језик него на пољски и да ли се то односи само на медицинску терминологију.

Случај *ћелија убица* уводи нас у сложено питање терминологијације лексема из општег лексичког фонда. Проф. Милорад Дешић у свом раду *Специјална лексика и полисемија* наводи мноштво примера за овај процес: *снаја* је лексема која у физици представља термин са значењем *брзина вршења рада*, *рад у јединици времена изражен у ваџима*; *цеј* може бити и анатомски термин који се односи на *просјор који се сивара у њкиву и њуни нечим*. Важно је одредити однос између, на пример, лексеме *боја* у општој употреби и термина из области физике који означава *визуелни уџисак*; *видни осеј* који у оку *сиварају свейлосни зраци одређених џаласних џежина*. За лексикологију и лексикографију важно је утврдити да ли су та два значења у односу полисемије или хомонимије и како успоставити критеријуме да се ова појава прецизно утврди.

⁵ Ирена Грицкат. „Речник Српске академије наука и уметности, почеци, лик, перспективе“, *Глас*, књ. 352: САНУ, Одељење језика и књижевности, књ. 13, 1988, 25–40.

⁶ Цветанка Аврамова. *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*, Sofia, 2003: Heron Press.

У овом раду скреће се пажња и на могућност неких лексема да функционишу као термини у више области, а, истовремено, и као речи општег лексичког фонда. Тако, на пример, *колeно* представља лексичку јединицу општег лексичког фонда, термин из анатомије (*зглоб који сјаја доњи део бућине кости с јорњим крајем цеванице*) и термин из ботанике (*задебљали део на стабљизи биљака одакле се наставаља растење трона или лиснова*).

Иако би термини морали бити једнозначни у једној науци, често се дешава да они то нису, па се у раду Милорада Дешића наводи пример термина *дијатазон*, који у музичкој уметности може да означава и *обим*, *ојсеј човечеј еласа или музичкој инструменти, расон*, али и *металну нараву са два крака за давање тона, звучна виљушка*.

Лексикограф би у описном речнику, као што је *Речник САНУ*, морао да укаже на све те различите типове семантичких односа: опште значење према терминолошком значењу, терминолошко значење у једној науци према терминолошком значењу у другој науци, два терминолошка значења једне лексеме у оквирима једне науке.

Ауторе радова у зборнику *Словенска терминологија данас* интересовао је и процес супротан терминологизацији, а нераскидиво везан с њим, а то је детерминологизација.

Бојана Милосављевић у раду „Филозофска лексика у речнику и говору“ наводи бројне примере за филозофску терминологију која се широко употребљава у разговорном језику. Такав је случај с терминима *идеја*, *цинизам*, *сколасника*, а посебно је неправедно што иронично употребљавамо термине *филозофија* у значењу *мудријашење*, *мудролија*, *филозофирање* у значењу *мудријашање*, *мудровање*, *филозоф* у значењу *мудријаш*. Ауторка наводи мишљење Владимира Филиповића, аутора *Филозофијског речника*, који мисли да је основно значење многим филозофским терминима који су ушли у свакидашњи колоквијални говор „искривило смисао“. Поставља се питање може ли се уопште детерминологизација схватити као искривљавање смисла или лексички „треба допустити“ да по сопственим језичким и ванјезичким законитостима развија значења. Још је занимљивије питање може ли утицај детерминологизованог значења термина бити толико снажан да из позиција разговорног језика утиче на искривљавање значења термина у језику науке.

На неке аспекте детерминологизације указао је аутор ових редова у тексту објављеном у зборнику под насловом „Детерминологизација као процес богаћења општег лексичког фонда“. Скреће се пажња на дилему да ли је употреба термина у разговорном језику са измењеним (обично метафоричним) значењем израз демократизације, па и

Пажњу привлаче још многи радови у овом зборнику. У вези са мотивацијом за настајање термина запажен рад написала је Елена Ришкина, која је навела и неке моделе за настајање термина у руском језику, од којих неке у овом кратком приказу нисмо навели. У културолошком и научном смислу посебно је инспиративно истраживање Александра

Милановића, који је описао допринос Лазе Костића развоју српске термилошке мисли у XIX веку. Рада Стијовић, Олга Сабо и Ранка Станковић показале су како *Речник САНУ* може да се искористи као база термилошких речника, што је тема која заслужује и даљу обраду. Треба обратити пажњу и на радове у седмом поглављу које је посвећено електронским термилошким базама, у чему се крије будућност српске и словенске терминологије.

Терминологија захтева стални рад стручњака свих профила. Она не може бити само преокупација лингвиста. Подсетимо се да је међу члановима Друштва српске словесности било правника, филозофа, историчара, лекара, писаца, а сви су они с правом мислили да су позвани да уређују српску терминологију и да се брину о њој. Зборник *Словенска терминологија данас* подсећа нас на дужност да треба да се удружимо на том важном послу, а пружа и смернице куда треба ићи на путу бриге о научној терминологији, без чега је немогућ наш научни и духовни напредак.

Владан Јовановић

ОДЈЕЦИ НАУЧНОГ СКУПА О СЛОВЕНСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Књига *Словенска терминологија данас* настала је на основу реферата изложених на истоименом научном скупу, који се одржао под окриљем Српске академије наука и уметности, уз учешће Института за српски језик САНУ, Одјељења књижевности и умјетности Академије наука и умјетности Републике Српске и Матице српске. Придев словенски нашао се у наслову зборника због тога што су у њему сабрани радови аутора из 10 словенских земаља, при чему од укупно 57 радова у зборнику 30 њих долази од аутора из инословенских земаља, док нешто мање од половине чине радови српских аутора. У највећем броју, аутори из инословенских средина јесу чланови Термилошке комисије при Међународном комитету слависта, под чијом је иницијативом покренут предлог за одржавање научног симпозијума у Београду. Назив терминологија у наслову књиге има два значења. Прво значење упућује на збирни појам, тј. специјалне називе (термине) којима се именују појмови одређених струка, наука, уметности, номенклатура, док друго значење упућује на лингвистичку област или дисциплину у оквиру које се изучавају термини као део лексичког система. Пред поменуте научне дисциплине, која се систематски бави термини-

ма, почев од њихове форме као језичког знака па до семасиолошких интердисциплинарних анализа, терминима као језичким изразом баве се традиционалне лингвистичке дисциплине – лексикологија, лексикографија, творба речи, језичка култура – свака из свог угла посматрања. Наравно, терминологија сваке појединачне научне области и дисциплине, па тако и лингвистике у целини, предмет је истраживања номенклатуре тих дисциплина, нпр. правописна терминологија, синтаксичка терминологија, морфолошка терминологија, ономастичка терминологија итд. Док за прво поменуто значење речи терминологија у савременом српском језику постоје синоними, као што су номенклатура, специјални називи, специјална лексика и сл., за означавање терминологије као дисциплине која се бави проучавањем терминолошких система (тако схваћена, представља и поддисциплину лексикологије) изгледа да још увек нема ширеприхваћеног алтернативног назива којим би се, евентуално, избегла двозначност речи терминологија. Ако се вратимо мало у прошлост, видећемо да је у Друштву српске словесности за оно што данас зовемо термином употребљаван израз називословна реч. Наслов познатог Стеријиног чланка посвећеног терминологији у Друштву српске словесности гласи управо тако: „Разлози о називословним речима“ (1846. године). Уколико бисмо се ослонили на сопствену језичку традицију, дисциплину о изучавању термина, осим интернационалног назива терминологија, могли бисмо именовати као називословље, или пак као терминословље (према моделу са везаном основом -словље у значењу „теоријско знање о некој науци; излагање, изношење каквог садржаја; наука, дисциплина и сл.“). То је један од могућих предлога за превазилажење полисемичности назива терминологија, будући да слични творбени модели, данас сачувани махом у сакралној сфери, постоје у српском језику, као што су: богословље, обредословље, свештенословље итд., а неки који су постојали раније у језику у одређеним контекстима се актуализују, као што су: природословље, језикословље, односно језикословни итд.

Поред тога што указују на специфичност терминолошких проблема у сваком појединачном словенском језику, резултати истраживања изнети у овом зборнику указују и на немали број заједничких, општесловенских питања и проблема у словенским језицима, без обзира на то да ли се ради о тзв. мањим или већим словенским језицима. Поменућемо неке:

1. заједнички књижевнојезички корени у чијем заметку стоји рад Свете Браће Ћирила и Методија на превођењу богослужбених књига, у чијем је средишту било управо стварање словенске богослужбене терминологије;

2. филолошка дискусија (слагања и спорови) посвећена формирању научне и стручне терминологије, која је била својствена свим словенским језицима у фази њихове кодификације, при чему је посебно до изражаја дошла дискусија о томе којим ће се путем кренути, тј. да ли ће се развијати терминологија на основама домаћег (или како се негде схвата националног) језика или на иностраним, најчешће интернационалним основама;

3. утицај енглеског језика на савремене терминолошке системе свих словенских језика, при чему је, као последица, добијен велики број речника двосмерног типа према енглеском језику; споменућемо с тим у вези податак, који је у свом раду изнела Викторија Људвиговна Ивашченко, да у Библиографији словенске лингвистике, коју је објавио Варшавски универзитет под редакцијом проф. Зофије Рудник-Карватове, за период 1992–1996. године, није било ниједног терминолошког речника на читавом словенском простору у формату словенски-словенски, док их је у формату словенски-несловенски // несловенски-словенски било десет;

4. однос терминолошких јединица и полисемије односно питања када је реч о полисемији, а када реч о хомонимији термина, о чему говори рад Милорада Дешића, представља важну тему у лексикографској теорији и пракси, будући да о том питању међу језичким стручњацима има доста неслагања;

5. питање детерминологизације као процеса богаћења општег лексичког фонда, који се, упоредо са терминологизацијом, описује као прелазак термина из терминолошког (ужег, специјалног) у општи лексички фонд, о чему је детаљно и на актуелној грађи писала Рајна Драгићевић, итд.

Још шире посматрано, терминолошка истраживања предмет су више дисциплина којима је превођење основни задатак. Због тога се данас у терминологији као лингвистичкој дисциплини примена теорије језика за специјалне намене спроводи у готово свим европским језицима. О тој узајамности међу словенским и несловенским језицима и о формирању поменуте теорије говори се у раду руског лингвисте Елвире Анатољевне Сорокине. О интердисциплинарном потенцијалу терминолошких истраживања и појави новог правца – антрополингвистике, који је успостављен на основу примене резултата у терминолошким истраживањима при реконструкцији односно изучавању људског знања које се одражава на поље лексике, писано је у раду Сергеја Викторовича Грињева-Грињевича.

Једно од кључних питања везаних за проучавање термина, без обзира на то о којој се области знања ради, јесте њихово одређење и

систематизација у пољу специјалних појмова конкретне науке, струке, стваралаштва итд. Стога је терминологија нераскидиво везана за лексикографију. Нека од главних питања посвећена овој теми, којима су се бавили истраживачи Сергеј Дмитријевич Шелов, Јуриј Николајевич Марчук, Марија Ђинђић, Данко Шипка, Рада Стијовић – Олга Сабо – Ранка Станковић, Владимир Владимирович Дубичински и Вјачеслав Константинович Шчербин, могла би се сажети у следећа: како одредити и дефинисати термин у односу на друге речи у језичком речнику општег типа, шта чинити са преводима термина код двојезичких и вишејезичких речника за термине и појмове који немају еквивалента у језику на који се преводи, како начинити компромис између корпуса и адекватног обима речника, какви све проблеми постоје у електронској лексикографији и какве све повољности у раду са дигитално претраживим корпусом лексикограф може користити при изради нових речника итд.

У поређењу са другим наукама, лингвистика је једина којој је језик истовремено средство изражавања и предмет истраживања. Сходно таквој њеној природи, од лингвистике се очекује да има уређен и доследан терминосистем, правилно израђену, научно утемељену и језички стандардизовану научну терминологију. Међутим, пут од израде, преко примене и употребе термина, па све до његове стандардизације у систему специјалних појмова дуг је и сложен. Сложености неретко доприносе и различити погледи на језичке појаве, припадност лингвистичким школама, идеологијама, утицај стране литературе, али и унутарјезичке појаве као што су синонимија у терминологији, вишезначност унутар термина, адаптација и однос према речима страног порекла итд. Најидеалнији, али и најсложенији пут којим би се могла спровести стандардизација лингвистичке терминологије и израдити речник лингвистичких термина јесте да се барем над кључним терминима спроведе детаљна анализа о њиховом значењу, употреби, језичкој правилности. Нека од могућих решења тога проблема у науци о српском језику пружају радови у којима су обрађене следеће теме: основе српских лингвистичких термина на -ина и -ица (Јованка Радић), термин субјекат у науци о српском језику (Милош Ковачевић), српска правописна терминологија (Вељко Брборић), основни појмови и термини морфематике (Сања Ђуровић), појмовно-терминолошки апарат при проучавању глаголског вида и сродним појавама у србистици у светлу аспектолошких приступа (Марина Спасојевић), употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици (Наташа Вуловић) и српска терминологија у Речнику словенске лингвистичке терминологије из угла савременог стања српске линг-

вистике (Владан Јовановић). Два прилога посвећена су ономастичкој терминологији у чешком и словачком језику. Чешки лингвиста Иван Харвалик анализирао је, поред осталог, савремено стање међународне ономастичке терминологије и на одабраним примерима показао како унификација и стандардизација ономастичке терминологије омогућава даљи развој ономастичких истраживања, док је у другом прилогу словачка лингвисткиња Ивета Валентова поред прегледа развоја словачке ономастичке терминологије, представила рад Словачке ономастичке комисије, који се одвија у Институту за словачки језик Људевит Штур у Братислави.

Као и остале речи, термини такође имају своју историју, а њихово сагледавање кроз дијахронију помаже да се боље осветли њихов лексичко-семантички развој и домен употребе. Поглед на терминологију у прошлости на материјалу српског језика предмет је радова следећих аутора: Виктор Савић, „Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)“; Исидора Бјелаковић, „Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)“; Александар Милановић, „Развој српске термилошког мисли у 19. веку, допринос Лазе Костића“ и Марина Јањић, „Школска терминологија у дијахронијској перспективи“.

Стандардизација термина из угла књижевнојезичке правилности (норме) такође је врло важан предмет термилошких истраживања, која су у овом зборнику представљена у радовима са следећим темама: Ева Волнич-Павловска писала је о термилошким проблемима у делатности радне групе за израду географских термина при Уједињеним нацијама, на материјалу пољског језика, затим Тања Фајфар писала је о теоријском приступу терминима у словеначком језику из угла књижевнојезичке норме, Мојца Жагар Карер писала је о раду и истраживачком потенцијалу „термилошког саветника“ при Институту за словеначки језик Франа Рамовша у Љубљани, Лана Худачек бавила се англицизмима у хрватској термилологији, а њена колегиница Милица Михаљевић писала је о термилологији као дескриптивној или прескриптивној науци из угла хрватске лингвистике.

Као што је и било очекивано, велик број радова у зборнику имао је за предмет термине из различитих области наука, струка, знања, духовности и културе. У њима је показана функционална раслојеност термилошког израза на научну, професионалну термилологију и специјалну лексику духовне и материјалне културе народних говора у српском и другим словенским језицима. Радови у овој области обрађују следеће теме: лексику из сфере православне духовности (Ружица Левушкина и Албина Анатољевна Ковтун), слободнозидарску тер-

минологију (Ђорђе Оташевић), термине у области нанотехнологије (Гордана Штасни), правну терминологију у украјинском и чешком језику (Оксана Чмеликова Газдошова), филозофску лексику у речнику и говору (Бојана Милосављевић), грецизме у српском географском терминосистему (Милан Ајџановић), примену когнитивне лингвистике у анализи терминосистема (Валентина Фјодоровна Новодранова), медицинску терминологију (Олга михајловна Рилкина, Тамара Валентиновна Рошкова, Софија Мићић Кандијаш), однос терминологије и фразеологије, односно народне лексике и стручне терминологије (Елена Викторовна Ришкина), однос националног и интернационалног у научном именовању биљака (Маргарита Николајевна Лазарева), терминологију прехранбене индустрије у украјинском језику (Оксана Викторовна Нарушевич-Васиљева), специјалну лексику народне културе у области исхране (Д. Радовановић) и воћарства (Н. Јошић), топонимију Јадра (Мирјана Петровић Савић) и лексику традиционалне културе на материјалу српских лирских народних песама (Ивана Лазић-Коњик).

У оквиру посебног, последњег поглавља у зборнику налазе се радови у којима су представљене електронске термилошке базе података и њихова примена у терминологији, терминографији и лексикографији (Александар Васиљевич Зубов, Павел Ковалски и Зофија Рудник-Карватова, Јана Левицка, Максим Олегович Вакуленко), односно представљен рад на уређивању термилошких сајтова и портала (Маја Братанић, Ана Острошки Анић и Синиша Руђајић).

Радови у овом зборнику дали су одговоре на многа филолошка и лингвистичка питања у области терминологије, схваћене у двама поменутиим значењима. Један од закључака, који је негде експлицитно, а негде имплицитно присутан у већини радова, јесте тај да рад у пољу термилошких истраживања, без обзира на то о којој науци или области је реч, не може заобићи његове лингвистичке аспекте, будући да је сваки термин пре свега реч, па тек онда појам релевантан у научном систему конкретне струке или науке. Овом лингвистичком становишту додајемо и чињеницу да се терминологија у спонтаном, стихијском развоју не може стандардизовати и унификовати. Такав приступ легитимише поступак свесне језичке интервенције нормативиста у циљу стандардизације и неговања терминологије, што је српској култури и науци увек недостајало. Он је потпуно у сагласју са напором Друштва српске словесности из 1842. године, које је покренуло рад на стварању српске терминологије за разне гране научног и друштвеног живота, уз ослањање на сопствену језичку традицију и свој књижевни језик.

Једно од многих питања које ова књига поставља јесте и следеће, практично питање: шта филолози могу конкретно учинити на унапређењу терминологије и неговању националног књижевног језика? Као одговор на ово питање упућујемо на цитат из рада Митра Пешикана, у којем је обрађивана слична тема, а, како видимо, после више деценија и даље врло актуелна: „Најбољи, у ствари једини ефикасни тренутак кад се може вољним актом утицати на лексичка изражајна средства [јесте] сам улазак нове речи у језички друштвени саобраћај. Због тога преводилац, или језички редактор књига и информативних средстава, или високошколски наставник било које струке [...] или просто онај радник у рекламном одељењу предузећа који именује нове производе [...] имају више утицаја на карактер речничког фонда него радник у лингвистичкој установи” (М. Пешикан, „Лексичко благо нашег језика“, *Наш језик*, 1–2, 92). Узимајући озбиљно ову чињеницу у обзир, сматрамо да задатак и циљ филолога јесте напор да стручњаци разних образовних профила стекну што више знања из области свога матерњег језика, тј. да свако ко пише, објављује стручне текстове и ствара термине, без обзира на струку којој припада, уз ускостручну литературу, специјалне речнике и енциклопедије, уза се има правопис, нормативну граматику и стандардне описне речнике језика на којем пише.